

Darko DATZER¹

Korupcija - sistemska ili individualna slabost?

Corruption - System or Individual Weakness

Sažetak

Korupcija, kao generički pojam (koji je tako određen i u normativno-pravnom i teorijsko-konceptualnom smislu: ne radi se, naime, o jednoznačno i nedvosmisleno određenom kvalitetu, nego prije o nizu ponašanja koje u svojoj supstanciji imaju instrumentalizaciju pozicije radi vlastitih probitaka), povijesno je i geografski sveprisutna činjenica. Ne radi se o ekskluzivitetu jedne epohe ili regiona: radi se o devijaciji i aberaciji sui generis. I pored oprečnih stanovišta o njezinoj fenomenologiji i etiologiji, jedno je sigurno: u kontemporarnim je društvima fenomen koji vapi za akcijom, napose u onim sa degeneriranom i nefikasnom ekonomskom i političkom strukturom. Utoliko više korupcija zahtijeva elaboraciju i promišljanje u postratnoj i postsocijalističkoj bosanskohercegovačkoj zajednici, sa specifičnim balastima najrazličitije naravi.

Uvod

U recentnim studijama o opsegu korupcije u BiH, pokazalo se ono što su svi pretpostavljali: BiH je, sa stanovišta prevalencije niza devijantnih ponašanja (koje u njihovoj pojavnosti nije uvijek lako i moguće prepoznati kao takve), koje spadaju u viši rodni pojam korupcije, zarobljena država. Tomu u prilog govore podaci Diagnostic Survey-a, kojeg je poduzela Svjetska Banka tijekom 2000 godine, a po

---

¹ Dipl. kriminalist, asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

nalogu vlada BiH: prema ovim podacima, naime, gotovo 100 procenata respondenata (sic!) je izjavilo da korupcija u BiH postoji i više od polovice njih da je široko raspostranjena; 27 procenata javnih dužnosnika je izjavilo da im je u proteklih par godina ponuđen mali dar za pružene usluge (ono što se naziva *de minimis* korupcijom), a 36 procenata su izjavili da im je ponuđen novac, ili skup poklon, ili protusluga; najzad, 80 procenata javnih dužnosnika smatra da su podmićivanje za radna mjesta, bolje pozicije i lagani radni zadaci prisutni u njihovim organizacijama (Bosnia and Herzegovina: Diagnostic Surveys of Corruption: 2). Globalni okvir strategije ekonomskog razvoja za BiH, pripreman u istom periodu, istakao je korupciju kao jedan od najtežih problema u osiguranju ekonomskog rasta, čime je suzbijanje korupcije postalo jedna od ključnih prioriteta u djelovanju vlasti u BiH. Također, i prijedlog Strategije za smanjenje siromaštva u BiH vidi suzbijanje korupcije kao glavnu pretpostavku za unaprijeđenje poslovnog ambijenta u BiH. 20 procenata respondenata nedavno objavljene studije percepcije korupcije 2004 Transparency International-a, identificiralo je korupciju kao najkrupniji problem u BiH, odmah iza nezaposlenosti (*Studija percepcije korupcije 2004*: 28).

Iz navedenog jasno prozilazi da je korupcija u BiH ozbiljan problem. To javnost prepoznaje, i razumljivo je da su odgovori u provedenim studijama takvi kakvi jesu, naime porazni. I pored metodoloških ograničenja ovakvih studija,² nedvosmisleno prozilazi da je korupcija ozbiljan politički, ekonomski, sociološki, moralni i tek na kraju, pravni problem (slijedeći princip legalističkog konzekvencijalizma). Korupcija je univerzalna pojava, i u povijesnom i geografskom smislu; dakle ne radi se o ekskluzivitetu nekih naroda ili regija, nego disfunkcionalnosti koja degenerira normalne političke, ekonomske, poslovne itd. procese i odnose među ljudima. Na globalnoj razini, korupcija potkopava same temelje države, izaziva nepovjerenje građana u vlast, izaziva nepredvidivost u političkom i ekonomskom odlučivanju, uzrok je nejednakoj tržišnoj utakmici, sprječava strane investicije i razvitak

---

² „Teško je zasnovati relativne izjave o stepenu korumpiranosti u različitim zemljama na čvrstim empirijskim podacima, npr. poređenjem broja krivičnih gonjenja ili sudskih slučajeva. Ovakvi podaci iz različitih zemalja ne odražavaju stvaran stepen korumpiranosti; oni, u stvari, ističu kvalitet rada tužilaca, sudova i/ili medija u razotkrivanju korupcije. Jedini metod prikupljanja relativnih podataka stoga jeste oslanjanje na iskustva i percepcije onih koji su najdirektnije suočeni sa korupcijom“. O ograničenjima indeksa percepcije korupcije, i daleko više, na www.ti-bih.org, te www.transparency.de.

privatnog sektora, šteti državnom budžetu, ugrožava ostvarenje načela pravne države; gledajući samo ekonomske efekte korupcije, po nekim se procjenama, u vladinim nabavkama godišnje izgubi najmanje 400 milijardi USD širom svijeta.³ Na individualnoj razini, korupcija izaziva troškove onima koji su prinuđeni plaćati usluge koje, po sili (očito neimplementiranog) zakona, nisu dužni; dakle, radi se o neizvjesnosti i nepredvidivosti pri izboru alternativa; u prosjeku su, prema predviđanjima Transparency International-a, troškovi života skuplji za 10 do 20%, kao direktna posljedica mita, neprirodnih monopola itd. (*Studija sistema nacionalnog integriteta:21*); poduzetnost i rad gube na cijeni;⁴ korupcija dovodi do sloma i daljnjeg propadanja društvenih vrijednosti (distorzija se u vrijednosnom sustavu pomije kao uzrok korupcije na globalnoj razini), te na taj način i dezorijentiranosti i nesigurnosti ljudi; društvene su pozicije nedefinirane i nestabilne, itd.

Korupcija predstavlja problem koji su prepoznale i vodeće svjetske organizacije političkog, ekonomskog i inog tipa, poput Ujedinjenih nacija (u svojim rezolucijama, deklaracijama i konvencijama), Organizacije za međunarodnu suradnju i razvoj, Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, Organizacije Američkih država, Vijeća Europe, u različitim antikorupcijskim inicijativama na azijskom i afričkom kontinentu itd. No, trebali bismo se najprije pozabaviti što je to zapravo korupcija, i je li ju moguće svrstati i odrediti kao što je to moguće, recimo sa ubistvom ili prijevarom, ili drugim kriminalnim i devijantnim pojavama, u jasne kategorije?

---

³ Korupcija, koja je prisutna u BiH, po podacima Transparency International-a, ima između ostalog sljedeće ekonomske posljedice: negativne efekte na ulaganja i ekonomski rast (npr. BiH privlači najnižu stopu direktnih stranih ulaganja u jugoistočnoj Evropi i ima nižu stopu rasta BDP, nego je to bilo predviđeno); negativne efekte na razvoj privatnog sektora (npr. mali broj novoosnovanih preduzeća po glavi stanovnika; nisko povjerenje privatnog sektora u privredu); povećane administrativne izdatke (npr. BiH ima najviše javne rashode vlade u tranzicijskom svijetu, gotovo 50% BDP-a na godišnjem nivou); smanjenje kvaliteta roba i usluga (viši administrativni troškovi vode nižem kvalitetu robe i usluga, kako u privatnom, tako i u javnom sektoru BiH); višu stopa siromaštva, itd. (*Studija sistema nacionalnog integriteta:30*).

⁴ Koliko se rad i trud (ne) cijene, najbolje reflektira (po svoj prilici) sljedeći credo današnjih političkih (i inih) dužnosnika: „Položaj treba iskoristiti brzo, jer se na njemu ne ostaje dugo“ (Kregar, 1999:6). Držimo da je svaki komentar izlišan.

Korupcija kao oblik socijalne patologije

Korupcija je, bez sumnje, socijalno-patološki problem. Ona obuhvata niz ponašanja čija je supstancijalna karakteristika korištenje određene pozicije na neprimjeren način (u javnom ili privatnom sektoru), s ciljem ostvarenja vlastitih probitaka. No, ova konstrukcija ne obuhvata fenomen u cjelini. Korupcija je i nešto više. Ona je izopačenost, degeneracija; distorzija i devijacija redovita obavljanja dužnosti. Ovakvim određenjem zapadamo u opasnost kvalificirati korupcijom zapravo sve što odskaače od normalnog, time bi ona zapravo smjerala biti devijantnošću općenito. No, ona to dakako nije. Nije svaka disfunkcionalnost korupcija, niti je svako koruptivno ponašanje nezakonito (zbog određenih materijalnih elemenata u njezinoj manifestaciji, poput niskog stupnja opasnosti za društvo). Raspravu o funkcionalnosti korupcije prekidamo i prije nego je započnemo (o ovome više Derenčinović, 2001.). Namjerno smo na početku ovog dijela rabili riječ socijalne patologije. Time smo već na početku ukazali na ishodište našega određenja korupcije. Korupcija je, naime, polivalentan (heterogen u svojoj pojavnosti) i ambivalentan fenomen (heterogene reakcije ljudi na ovu pojavu-neki ju doživljavaju kao nužno zlo koje nekada može biti od koristi, ⁵ a neki pak kao kancerogeno tkivo koje prijeti metastazirati i progutati cijeli sustav moralnih i pravnih postavki društva). S jednim se faktom ipak ne može špekulirati: u samim temeljima koruptivne prakse leži nezakonito i neordinarno obavljanje službe, čime ona jasno demonstrira svoju disfunkcionalnu dimenziju, ili „korupcija može biti funkcionalna, ali samo utoliko, što se protiv nje može boriti“ (Noack, 1996: 105). Upravo je njezina disfunkcionalnost (a ne, eventualno, „moralna osuda“: Kregar, 1999) glavni *ratio pro* njezina promatranja socijalnom patologijom.

---

⁵ Naime, 10, 3% građana BiH smatra korupciju zlom koje može biti od koristi (*Studija percepcije korupcije 2004*: 80.) Ambivalentnost spram koruptivna ponašanja najbolje reflektira činjenica da u pomenutoj studiji 37 % respondenata smatra da treba kažnjavati *samo one koji primaju mito*, a samo 6% njih da bi trebalo kažnjavati *samo one koji daju ili nude mito*. Ovo indicira na visok stupanj tzv. iznuđivačke korupcije u BiH, te da građani (opravdano?) prave popriličnu distinkciju između onih koji su prinudeni davati mito da bi ostvarili neko svoje (ne) pravo, i onih koji ga primaju.

Već su Aristotel, Macchiavelli i Montesquieu pisali o korupciji; primjera radi, Aristotel, kada govori o kvarenju političkih poredaka, govori o koruptivnim formama država (Derenčinović, 2001: 36). Zakonik je Bilalame (2000 p. n. e.) predviđao specifični oblik zloporabe položaja od strane službenika; isto tako, i glasoviti Hamurabijev zakonik je sadržavao odredbe o kažnjavanju za neispunjenje obaveza službenika kralja (Derenčinović, 2001). Primjera je puno: u svima njima se da vidjeti da korupcija najprije podrazumijeva neredovito i neprikladno obavljanje javne (ili druge povjerene dužnosti), zaradi vlastita, ili nečijeg drugog, *utilisa* (pa bio on materijalne ili druge naravi). Korupcija je i moralni, ali i pravni prekršaj. Socijalna percepcija korupcije je, kao što je to slučaj i sa drugim formama socijalne patologije, različita: konsenzus glede njezina odbijanja ili prihvatanja, toleriranja ili osude, malignosti ili benignosti, još nije postignut, i teško da će biti. No, njezine posljedice, iako „neodređene, ali određive“ (Derenčinović, 1999), itekako su mjerljive: porastom poreznih stopa, reduciranjem stranih ulaganja, porastom troškova života itd. Preferiranjem vlastita interesa i njegovim stavljanjem ispred interesa zajednice, šteti se cjelokupnoj političkoj konstituciji i legitimizaciji vlasti.

Govoriti samo o etičkoj dimenziji korupcije, ne bi bilo suvislo ni sa stanovišta njezina određenja, niti sa stanovišta sankcije (Derenčinović, 2001). Ipak, smatramo nužnim otvoriti jedno, čini se, u prvom redu, filozofsko i etičko pitanje: može li se govoriti o *homo corrupticus-u*, čovjeku sa degeneriranim moralnim (i formalno-normativnim) habitusom, sustavom vrijednosti i defektnim smislom za ispravno i pogrešno? Je li on nastao, ako postoji, kao konsekvant tradicijskih, kulturnih i društvenih pravila, ili je njegova egzistencija tek posljedica kontemporarnih (ili približno) konstelacija odnosa i razvoja događaja? Je li, drugim riječima, današnji član bosanskohercegovačke zajednice osuđen na koruptivnu praksu?

Korupcija kao nasljeđe?

„Sve dok društvene snage ne pronađu ravnotežu. . . za to vrijeme nestaje svaka regulacija“. ⁶ Ova glasovita sentenca zapravo vrlo jezgrovito i precizno oslovljava ključni problem: Šta je ostalo nakon

⁶ E. Durkheim, u Kregar, 1999: 145.

rata u BiH? Šta je ostalo nakon socijalizma? Kakve su se promjene desile u sustavu vrijednosnih normi??

Najprije bi trebalo ukazati da kapitalističko društvo načelno proklamira rad, trud, istrajnost, odricanje i postizanje ciljeva u skladu sa pozitivnim etičkim i pravnim normama, te da odstupanje od ovih postulata predstavlja aberaciju: kapitalizam, nije, kako se to nastojalo prikazati, uređenje i društveni ambijent u kojemu je za minimum zalaganja moguće postići uspjeh. Međutim, upravo se ova deformirana slika poput lajtmotiva provlačila na prijelazu zadnja dva desetljeća protekloga stoljeća: kapitalizam=društvo obilja, sreće i zadovoljstva, koji stoje, bez puno napora, svima na raspolaganju. Slika je kapitalizma dakako drugačija, i podrazumijeva rad kao životni poziv, posvećenost poslu, profesionalnost, poštenje i „igranje u skladu sa pravilima“. Socijalistička su društva (posebice zadnjih decenija prošlog stoljeća), međutim, imala čini se prije ovu iskrivljenu, idealiziranu sliku, po kojoj je uz malo truda moguće postići neslućene domete. Dakako da se ovdje radi o simplifikaciji. Bilo bi suludo zaista misliti da svaki prosječan građanin (u društvu sa socijalističkim uređenjem) doživljava kapitalizam naprijed opisanim: ali stoji i to, da je taj nematerijalni idealizirani supstrat kapitalizma, naime, bolji, ljepši i slobodniji svijet, dominirao sviješću prosječnog čovjeka.

No, nakon socijalizma, umjesto boljeg sutra, BiH je zadesila ratna kataklizma, te se BiH morala, pored promjena političke, ekonomske, političke, ideološke itd. naravi, suočiti i sa ratnom traumom. To je za konsekvant imalo anomičnost BiH kolektiva, gotovo u svakom smislu (nedostatak i neizvjesnost pravnih, moralnih, tradicijskih itd. normi.). Bosna i Hercegovina, kao postratna i postsocijalistička zemlja, dobila je u nasljeđe iz prošlog režima i kompromisa napravljenih da bi se zaustavio rat, složenu teritorijalno-administrativnu strukturu, glomazan i inertan birokratski aparat, netransparentne i spore sudove, sa ogromnim rupama u zakonskim i odgovarajućim podzakonskim rješenjima koja potiču na izbjegavanje plaćanja poreza i prijevare na štetu države, slabu ili u potpunosti odsutnu odgovornost unutar egzekutive, ali i prema parlamentu i javnom mnijenju. Ovaj *circulus vitiosus* nije u stanju odgovoriti

---

⁷ Podaci Diagnostic Survey-a Svjetske Banke iz 2000-te godine su i u ovom smislu korisni: 73% ispitanika iz široke javnosti i 71% javnih dužnosnika u BiH doživljavaju korupciju kao „dio kulture i mentaliteta“ (Bosnia and Herzegovina: Diagnostic Surveys of Corruption: 20).

suvremenim tranzicijskim zahtjevima i integraciji u europske tokove u konačnici. Pišući o nasljeđu socijalističkog režima, A. Bebler tvrdi: "u prethodnim komunistički dominiranim sistemima, zloraba javne službe ne samo da je bila široko raspostranjena, nego je u nekim sustavima nužna za funkcioniranje centralistički planiranih ekonomija" (Bebler, 2000:27).⁸ Iako smo se naprijed izjasnili da ne želimo ulaziti u raspravu o funkcionalnosti koruptivnog ponašanja, ipak nam se čini vrijedna pomena misao prema kojoj je korupcija „nužan instrument društvene regulacije u uvjetima slabe i neorganizirane javne vlasti“ (Derenčinović, 2001: 94). Ona se, prema ovom poimanju, čini neizbježnom karikom, u prijelazu ka jasnim i efikasnim rješenjima suvremenog demokratskog društva. A. Bebler navodi interesantnu tezu o dugotrajno prisutnoj odbojnosti domaćeg (balkanskog) društ(a)va prema vlasti, koja se može staviti u kontekst neizvršavanja ili deformacije u ispunjenju službeničkih zadaća. „Drugi i značajniji izvor kontinuiteta (birokratskih praksi i neodgovornosti, nap. a.), rezultirala je iz tijesne povezanosti prevalirajućih sociokulturnih normi i stavova prema radnoj etici i poštenju među zvaničnicima. Oni tvore ishodišnu kulturu sitne klasične korupcije, koja involvira davanje i primanje sitnih poklona, i pružanje besplatnih usluga za državne zvaničnike. Ova pravila i stavovi su prethodili periodu komunističke vladavine i samo su djelomice osjetili njihov utjecaj. Socijalne su subkulture korupcije u regionu značajno varirale, odražavajući različite religiozne background-e, protekla iskustva potčinjenosti carstvima, i kulturno-političke interakcije sa vladama Austrije (i Mađarske), Otomanske imperije, Šveđana, Venecijanaca, Ruskih i Pruskih birokratija“ (Bebler, 2000:28). Ključ eventualne tradicije odioznosti spram vlasti se može pronaći u činjenici da su društva na Balkanu (kao dio šireg kolektiva tranzicijskih država, od kojih su već mnoge manje ili više uspješno prevazišle taj put pretvorbe ekonomskog i političkog sustava u ono što nazivamo europskim demokratskim) jest *sui generis* negativistički stav društava koja su dugo bila pod dominacijom stranih vladara, koja su tendirala razviti (i to su najčešće i ostvarila) dobro ustanovljenu praksu npr. izbjegavanja plaćanja poreza, nepovjerenja u vlast itd. U takvom jednom sociokulturnom ambijentu, koji je egzistirao stoljećima (Bosna i Hercegovina, npr. obnavlja svoju državnost tek na Prvom zasjedanju ZAVNOBIH-a 1943), razumljivo je da su narodi razvili svojevrsnu netrpeljivost prema svojim građanskim obavezama, koja se, moguće, zadržala u nekoj alteriranoj formi i danas. No, bilo bi doista

⁸ U tom smislu je pogotovo bila rasprostranjena sitna koruptivna praksa (low scale) da bi se npr. nabavili neki proizvodi, koji su u socijalističkim režimima, iz poglavito ideoloških razloga, bili bojkotirani ili se jednostavno do njih nije moglo doći.

neumjesno raspravljati o tradicijskim čimbenicima kao dominantnim u etiologiji korupcije, u zemlji u kojoj su život i egzistencija ugroženi svaki dan. Vrlo je vjerojatno da bi većina od preko 40 % nezaposlenih u BiH pristala na koruptivnu praksu, da bi dobila zaposlenje (to, uostalom, i potvrđuje Studija Transparency International-a, prema kojoj bi 41, 7% ispitanika pristalo dati mito ukoliko bi kao protuuslugu mogli očekivati radno mjesto, *Studija percepcije korupcije 2004*: 51). Kao i u tumačenju svih socijalnih fenomena, i etiologija se korupcije ne bi mogla svesti samo na monokauzalne tradicijske, moralno-vrijednosne ili neke druge momente, ali nam je namjera bila ukazati i promišljati neke fragmente i aspekte etiologije korupcije, poglavito u sferi „društvene nadgradnje“.

J. Kregar primjećuje: „Postsocijalistička društva se suočavaju sa tri socijalna problema: a) destrukcija moralne osnove društva, i simultano, **eksplozija aspiracija**; b) nerazvijen i neefikasan sustav demokratskih institucija; i c) nedostatak političke tradicije i kulture“ (Kregar, 1999:217). Nesigurnost je postala ključna odrednica ponašanja ljudi; nastao je intersticij između institucionalnih i vrijednosnih postavki staroga i novoga društva; naime, stare ne vrijede, a nove još nisu izgrađene. Kregar dalje o ovome primjećuje: „Svijet društvenih odnosa kao da je prazan bez moralnih orijentira. Moralne norme i vrijednosti doživljavaju se kao relativne: načelno ih se ispovijeda, a praktično krši i ignorira. Ni u što ne vrijedi vjerovati. Socijalističke dogme i obećanja više ne vrijede (i ranije su malo vrijedili), ali su uspješno uništili vjeru u tradiciju i tradicijske moralne temelje društva. Cinizam, ‘dvomisao’ i relativizacija morala nije **delikt, već relikv propalog socijalizma** (naglasio D. D.). Novih čvrstih standarda nema; kulturni obrasci sačinjeni su od razbijenih (i suprotnih) elemenata sasvim nekoherentnih stavova. “ (Kregar, 1999: 103). Isti autor dalje navodi: „Budući da se vladajuća ideologija raspala te da vrijednosti i navike tek postupno i sporo zadobivaju svoj oblik, težina društvene regulacije pada na formalne institucije društva, na institucije države, na pravnu regulaciju. Pravni sustav opterećen je balastom visokih aspiracija i velikih potreba“ (Kregar, 1999: 105). No, u ovom nedefiniranom prostoru, interregnumu nefunkcionalnih okvira normi i pravila, teško da su mehanizmi formalnog (i neformalnog, dakako) nadzora u stanju udovoljiti zahtjevima koje pred njih postavlja zajednica: poslije inertnog socijalističkog sustava, koji je počivao na autoritetu pozicije, a ne na profesionalnosti (dakako ne uvijek, ali vrlo često); poznanstvima i partijskoj podobnosti, a ne specijalizaciji i stručnoj profiliranosti, ovaj, zapravo duboko birokratski sustav djelovanja prijeti ugroziti kompletnu reformu i tranziciju zajednice: naravno, ne kao

jedini čimbenik, ali vrlo značajan. Osim toga, najkrupnija zadaća dešava se upravo u oblasti načina razmišljanja ljudi, koje je kod našeg čovjeka još pod utjecajem prošlih vremena: tranzicija od birokratskog načina rada, (pa u tom kontekstu i svojevrsna promjena razmišljanja, „tranzicija uma“), do onoga po poglavito pravnim regulama, još nam dakle predstoji.

Korupcija kao institucionalna slabost?

J. Kregar drži da se, kad govorimo o korupciji, radi zapravo o sistemskoj slabosti. V. Vukotić, V. Sahakyn i D. Derenčinović također. Radi se, zapravo o nedostatku perspektiva. O sustavnoj insuficijenciji. O institucionalnom dezorijentiru i dezorganizaciji. O „samoubistvu demokracije“ (Noack, 1996:102). U prethodnom smo odjeljku nastojali prikazati da fragmente etiologije koruptivne prakse treba tražiti i u tradicijskim i vrijednosno-moralnim tekovinama socijalističkih i balkanskih zajednica. Trenutna slika BiH društva izgleda sljedeće: armija nezaposlenih; vehementne diskrepance između socijalnih strata (iznimno bogati, koji žive u ekstremnom izobilju, i iznimno siromašni, na rubu egzistencije); kolektivna politička i ina pasivizacija (ljudi se ne smatraju članovima zajednice koji mogu doprinijeti bilo čemu- rezignacija i retretizam); ekonomski slabi učinci, ako ne i retrogradni trendovi; socijalni bunt; konstantna nesuglasja domaćih političkih čimbenika, čime se domaći politički sustav sveo na razinu marginalne (umjesto krucijalne) determinante sveukupnih društvenih odnosa, itd. Stoga, stoji konstatacija Mc Curdy-ja: „Ne radi se o posebnoj slabosti pojedinca, već o sistemu nastalom kao supstitut neefikasnim institucijama“ (H. McCurdy, u Kregar, 1999: 111). Korupcija „državu i pravo ne tumači kao instrumente samoograničenja represivne vlasti, već, naprotiv, kao instrumente samopotvrđivanja i uzurpacije“ (Derenčinović, 1999:157). Radi se o posebnoj subkulturi, o toliko ustaljenoj praksi, da je njeni akteri i ne doživljavaju kao takvu: stanje sveukupne dezorganiziranosti dopušta ovakav vrijednosni i djelatni stav.

Zato nam se čini oportunističkim ovom prilikom izložiti i osnovne postavke teorije anomije, koja su u svom izvornom obliku pojavljuju još u 19-om stoljeću kod Durkheim-a, a koju zapravo svi koji promišljaju uzroke socijalne patologije, gotovo bez iznimke, barem usputno (ako ne kao ishodišnu teorijsku postavku), elaboriraju i kritički promatraju. Sukus Durkheimove misli o anomiji se svodi na tezu o materijalnim

(proizvodnja, birokracija, zakoni) i nematerijalnim činjenicama (kultura, moral, socijalne institucije), gdje nematerijalne imaju u predmodernim društvima ulogu glavnog kohezivnog faktora, poglavito moral (kojemu Durkheim posvećuje znatnu pažnju u svom znanstvenom opusu). Moral, ili „kolektivna svijest“ (sukladno Durkheimovom proklamiranju kolektivnopsihološkog kao glavnog atributa *societasa*), pored pravnih, običajnih normi itd., igra ulogu glavnog konstituenta regulatornog poretka društva: one pored regulatornog efekta, imaju i zadaću integracije različitih dijelova cjeline (pojedinaca u društvo, u ovom slučaju). Zbog kompleksnosti modernog društva, međutim, postupno dolazi do opadanja snage kolektivne svijesti. U modernom društvu osnovna povezanost među ljudima je usitnjena podjela rada koja ih povezuje u zavisne odnose. Međutim, ove materijalne činjenice nisu u stanju održati društvo u ravnoteži: glavnu kohezivnu silu, po njemu igraju nematerijalne činjenice, poglavito moral i religija. Privredno nazadovanje ili rat, kao i slični potresi redovita odvijanja života u zajednici, dodatno usložnjavaju stvari, i doprinose lomljenju društvenih normativnih struktura. U takvoj konstelaciji odnosa, različiti oblici socijalne patologije „cvjetaju“, poput kriminala, alkoholizma, suicida itd. U tom se smislu i korupcija, kao fenomen *sui generis*, sa poglavito kriminalnim, ali i socijalno aberantnim kvalitetama i implikacijama, ima promatrati između ostalog kao konsekvant takvog stanja stvari.⁹

Ovaj je kratki diskurs o vrijednosnim temeljima devijacije u društvu općenito, i korupcije dakako, imao za cilj ukazati na relevantnost etičkih i drugih normi u etiologiji korupcije. No, bilo bi neozbiljno (i netačno, u krajnjoj liniji) svoditi jedan **socijalni fenomen** i tumačiti ga samo u svjetlu moralno degeneriranih **pojedinaca**. Teoretskih postavki o uzrocima korupcije ima mnogo: one se kreću od socijalno, psihološki, tradicijski utemeljenih, do legalističkih, institucionalnih itd. No, bitno je naglasiti jednu stvar: korupcija je, ipak, poglavito sistemska i institucionalna slabost. Uspješna strategija tipa „*bellum omnium contra corruptionis*“ (Derenčinović, 2001: 3) čini se utopijom: ne

---

⁹ Uostalom, i J. Kregar kao temeljne etiološke čimbenike za nastanak korupcije (u postsocijalizmu) smatra „eroziju vrijednosnih temelja društva i devoluciju institucija“, Kregar, 1999: 5. Stanovište o presudnom utjecaju nematerijalnih vrijednosti na integrativne procese u društvu dijeli i P. Noack. Pogledati Noack, 1996: 107.

zbog činjenice da se radi o zločinu bez žrtve (barem ne u onom smislu kako se ona očituje u tradicionalnim oblicima kriminaliteta); „korupcijskom savezu“ (Derenčinović, 2001), kojeg je i poradi toga teško otkriti (pored ambivalentna stanovišta ljudi spram ove pojave, te drugih čimbenika koji doprinose njezinu neotkrivanju);¹⁰ pomenute heterogenosti manifestacija korupcijskog ponašanja, kao i ambivalentna stava ljudi spram ove pojave, nego iz prostog razloga stoga što redukcija određena socijalno devijantna ponašanja (kao generički pojam) do stupnja njegova *absensa* nije ostvariva. Uvijek će postojati ljudi koji će kršiti norme, ali je pitanje do koje razine je određena pojava prisutna u društvu i koliko (ne) doprinosi homeostazi i progresu zajednice. Stoga je diskusija o totalnom eliminiranju korupcije u konačnici nesuvisla, ali implicira jedno drugo pitanje: šta se čini ostvarivim u suzbijanju koruptivnih praksi? Nije nam intencija izlagati različite inicijative ili programe na državnoj, regionalnoj ili mondijalnoj razini, nego ukazati na jednu jasnu činjenicu: najbolja je strategija uvidjeti da korupcija postoji; da je široko raspostranjena, posebice u našem društvu; da se radi najprije o sistemskoj slabosti, a potomja činjenica povlači i ključ efikasne redukcije korupcije, koji glasi: unaprjeđenje stanja sustava društvene regulacije, što podrazumijeva ne samo napredne (moderne) zakone, nego najprije imlementaciju i pridržavanje tih zakona, i to najprije od strane egzekutive, ali i judikature, te, dakako, i drugih segmenata institucionalne infrastrukture društva. Uspješna strategija je najprije ona koja obuhvaća kompleks mjera administrativne, institucionalne, građanske, pa tek naposljetku pravne naravi (sukladno principu prava kao *ultima ratio* društva, posebice kaznenopravni sustav). Samo uspostavljanjem

¹⁰ Što, *in ultima linea*, dovodi do činjenice da često pominjana „tamna brojka kriminaliteta“, za korupcijske delikte (dakle, korupciju pravno normiranu i sankcioniranu), a ne koruptivnu praksu kao *genus* neprikladna vršenja službe s ciljem ostvarenja vlastitih interesa (i time znatno limitirajući fenomenološku stranu korupcije), bude veća negoli za druge oblike kriminaliteta (Wehner tvrdi da „ovisno o vrsti kažnjivog ponašanja, odnos tih ponašanja prema onima za koje se ne zna, kreće se od 1:2 do 1:1000!“, prema Horvatić, 1993:44). Možemo, dakle, zamisliti kolika je tamna brojka korupcijskih delikata, imajući u vidu da se radi o svojevrsnom *dealtu*, razmjeni usluga koja počiva najčešće na dobrovoljnoj osnovi aktera djela (pored činjenice da postoji i tzv. iznuđivačka, odn. obrambena ili defanzivna korupcija). Korupcija nije zločin bez žrtve; žrtva je, u konačnici, cjelokupno društvo. No, veći stupanj prikrivenosti i tajnosti, pomenuta polivalentnost pojavnih oblika, njezina logički-utilitarna koncipiranost, kao i niz drugih momenata koji doprinose nepotpunoj ili iskrivljenoj percepciji korupcije, doprinose da tačno stanje (pa i aproksimacije) njezine prevalencije budu promatrane sa velikom dozom opreznosti.

vladavine jednakosti i prava moguće je ostvariti redukciju različitih formi socijalne patologije na razinu njihova (Durkheimovski shvaćena) nužna dijela društvene strukture.

Abstract

Corruption, as generic notion (defined as such not only on normative-legal, but on theoretically-conceptual level: namely, we are not considering a single, clearly defined quality, but rather a range of behaviours substantially including instrumentation of position in order to achieve personal goals), is historically and geographically wide-spread fact. We are not considering an exclusivity of one era or region: it is rather deviation and aberrance sui generis. Despite contradictory opinions regarding its phenomenology and etiology, one thing is certain: in contemporary societies, it is a phenomenon which demands rapid action, especially in those with degenerated and insufficient economic and political structure. So much the more corruption demands meditation and consideration in post-war, post-socialist, Bosnia and Herzegovina's community, with her complex burdens different nature.

Literatura:

1. Ackermann, S. R. (1999). *Corruption and Government (Causes, Consequences and Reform)*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bebler, A. (2000). Corruption Among the Security Personnel of the Central-East European States in Transition. V: (ed. Meško, G.) *Corruption in Central and Eastern Europe at the Turn of Millenium*. Ljubljana: Open Society Institute. Str. 25-45.
3. Derenčinović, D. (1999). Kaznenopravni aspekti korupcije sa elementom inozemnosti. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 6 (1). Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu. Str. 155-190.
4. Derenčinović, D. (2001). *Mit(o) korupciji*. Zagreb: Nocci.
5. Dobovšek, B. (2004). Kako meriti korupcijo? *Varstvo slove*, 6 (1). Maribor: Fakulteta za policijsko-varnostne vede. Str. 18-26.
6. Hoffman, F., Zimmermann, B. (2003). Borba protiv korupcije. *Izbor članaka iz stranih časopisa*, Br. 1-2. Zagreb: MUP Republike Hrvatske-Policijska Akademija. Str. 71-76.
7. Horvatić, Ž. (1993). *Kriminologija*. Zagreb: Školska knjiga.

8. Kregar, J. (1999). Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija. Zagreb: Rifin.
9. Noack, P. (1996). Politička dimenzija korupcije: Ili kakvu štetu može korupcija nanijeti demokratskom društvu?. *Izbor članaka iz stranih časopisa*, 1-2. Zagreb: MUP RH. Str. 100-108.
10. Petričić, D. (2000). *Kriminal u hrvatskoj pretvorbi*. Zagreb: Abakus d. o. o.
11. Popović, M. (2003). Ekonomska analiza korupcije. *Bezbednost*, 3/03. Beograd: MUP Republike Srbije. Str. 353-375.
12. Sačić, Ž. (1998). Korupcija i njezino suzbijanje u svijetu i Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 7(1-2). Zagreb: MUP RH.
13. Vukotić, V. (ur.). *Sistem i korupcija*. (2000). Beograd: Institut društvenih nauka.
14. Bosnia and Herzegovina: Diagnostic Surveys of Corruption. (2000). (pripr. Maria Shkaratan). World Bank.
15. Studija sistema nacionalnog integriteta. (2004). (ur. Divjak, B.). Banja Luka/Sarajevo: Transparency International BiH.
  - a. Studija percepcije korupcije 2004. (2004). (ur. Divjak, B.). Banja Luka/Sarajevo: Transparency International BiH.